

Timmi Talis: taha ilma nätä, a iks kodo tagasi tulla

Kae lk 2

Piho Kadri ja Kail Võro- maa hüvvüse kesken

Kae lk 3

Tsaeravvaga angõrja püüdmine

Kae lk 4

Hää Võro liina aoluu tundja Laanpere Helle tege näütuse
vallalõtegemisel tahvlikesti jutuga värmilidsembäs.

Rändämine aastagasaa- tagotsõn Võro liinan

KABUNA KAILE

**Võromaa muusõumin omma
süküskuu lõpuni vallalõ
välläpanõgi, miä näütäse
Võro liina inemiisi ja ello-
olõmist aastagasada tagasi.**

Näütuse «Võro nellän vaatõn»
tulipunktin omma fotograaf
Kepniku Ida, mustkunstnik
Skrastini Julius vai Kastrozza,
viimeistri Tammõ Eduard ja
maalikunstnik Vahtra Jaan.
«Egä liina näko kujondasõ tuu
inemise, selle teimi otsussõ,
et näütämi aastagasaa-tagost
Võro liina läbi inemiisi,» ütël
kuraatri Asmeri Kadri näü-
tuse vallalõtegemisel. Tõnõ
kuraatri, inneskine võrokõnõ
Tubina Taago tävvend, et kõik
neo neli inemist olli võrokõisilõ
teedä-tunnõdu ja vöi-olla esiki
umavahel terretutva.

Kepniku, Skrastini, Tammõ
ja Vahtra tege näütisel elosam-
bas näide lavastõ helü, midä
saa kõrvaklappõst kullõlda.
Helü omma näile andnu Käosõ
Maive, Tubina Taago, Ruusmaa
Vootele ja Tagamõtsa Tarmo.
Pääle naidõ nellä võrokõsõ

saa Võro liinaruumi sisse kaia
läbi kujotava kunsti: välän
omma võromaaalasõ Pärsimäe
Karli maali, Okasõ Evaldi ja
Hoidre Alo 1944. aastagal
sündünü tshkendüse sõa-ao
varõmin Võro liinast.

Ku niimuudu mõttin naidõ
luujainemiisiga Võro pääl ütän
jalota, sis arvada saasi näist
mõnõgagi aša peräst Judeikini
rõiva- ja pudupuuti kah astu.
Tõnõ välläpanõk «Aastaga-
saa-tagonõ Võro läbi Judeiki-
ni perre luu» kõnõlõski juudi
ärimiihi, säälhulgan Judeikini
perre ettevõtmiisist. Muu hul-
gan andva teksti- ja pilditahvli
ülekaehusõ näide iistvõtmisõl
liinapilti tegünüist elomaiust,
millest kõiki ei olõ inämb ala-
lõgi. Välän om juudi palvõmaja
makett, ka seo hoonõ om ammu
liinapildist häönü.

Näütuse om kokko säädnü
Judeikini Ilja. Timä ja Laan-
pere Helle kirivämbit seletüisi
Võro liina, juudi kogokunna
ja Judeikini perre, ülepää tuu-
aigsõ elo kotsilõ saa kuulda
kuraatrituuril, miä tulõ Võro-
maa muusõumin 19. põimu-
kuul kell 17.

Vahtsõ löüdmise mařamaailman

KABUNA KAILE

**Eestin ja Võromaalgi omma
viimätsil aastil populaarsust
koranu süüdävä kuslapuu-
mařa. Võromaal kasvatõdas
näid Alt-Lauri mahetalon
Rõugõ vallon.**

Neo hapnõmakõ mařa tulõtasõ
maigu poolõst miilde joovikut
ja muskat ni määrvä samma-
muudu kässi, a mekk on siski
tsärrembä olõkiga. Sääl vöit
tunda sitkamarja ja vabarnat
kah. Kuslapuumařa saava val-
mis joba jaanipäävā aigu, a viil
minevā nātāl sai näid kināste
suuhtõ ja pangi tsäpsi. Maik
oll suvõ tõsõ poolõ lämmüsest
õnnõ jüvādsembäs saanu.

Alt-Lauri talo perremiis
Kesküla Kaimo ütël, et
kuslapuulooma saiva täl katõ
hektāri pääle maaha pantus
kuus aastakka tagasi. Teedü-
se löüdsõ tã Polli aiandus-
uuringidõ keskusõ lehe päält
ja nii nõssi huvi kah. Kusla-
puu luuduslinõ kasvukotus
om Tsiberin ja Kanadan. Nii
et ütelt puult om tego veitüga
lepjā puhmaga: häitsme kan-
natasõ katsakraadist külmā
ja talvõl pidävā vasta kooni
40kraaditsõlõ kidsukülmāle.
«Mařa omma siski õrnõmba,»
tähend Kesküla Kaimo mano.

Kuun Koidulaga Lauluesä aian

22. põimukuul saa Võrol Lau-
lesä muusõumi muro pääl rännädä
kuun Kreutzwaldi ja Koidulaga
19. aastagasaa päivihe.

Muusõumi juhataja Hollo
Aimi ütël, et huvilidsõ saava
seo sündmüse käügin ossa Koi-

KABUNA KAILE PILT

**Alt-Lauri talo perremiis Kesküla Kaimo näütäs umma kuslapuulooma, kohe kuus aastat tagasi
sai kükätüs 6400 kuslapuulooma.**

Uma hädä ja vainlasõ omma
egäl kasvul.

Tuust, mille kuslapuumā
hää omma, vöit kõnõlda pi-
kält. «Marju seen om pallo
antioksidantõ ja C-vitamii-
ni,» tõi Kesküla Kaimo vällä
kats tervüsetullo. Ku veebist
mano uuri, sis saa kokko pikä
nimekirä: vererõhu allavõtmi-

sõst kooni vanas jäämise aig-
ladsõmbas tegemise ja hüper-
aktiivsusõ tagasihoitmisõni.
Vinnemaal, Hiinan ja Jaapa-
nin omgi kuslapuumarju aas-
tagasatu pruugitu kombõperit-
sen meditsiini.

Alt-Lauri perrerahvas pand
marju sükävkülmā ja tege
sahvti kah. Üte toodussõ tar-

vitaja omma restoraani. Viil
saa kuslapuumarjust tetä
mařaviina, mahla, siiropit ja
muudki.

Hainakuust pääle om pa-
kutu mařasõbrulõ hindäle
korjamisõ võimalust kah ja
ku ilm lehe ilmumisõ aos jo
är ei olõ käändnü, sis võiva
huvilidsõ asja viil uuri.

dula Lydia vastavõtust Võrol
Kreutzwaldi man. Luulõtjalõ
näüdatäs Võro tuu ao kaemis-
kotussit, Laulesä koto-aida ja
timäaigsit süuke. Päält tsõõri-
käüki juhātõdas küläline pido-
lauda.

Kreutzwaldi mæng Tringi El-
mar ja Koidulat Viidasõ Kaili,
kiä omma umma hengesidet

seo rolli jaos lihvü etendü-
sen «Viru laulik ja Koidula»
kümmekund aastakka tagasi.
Mängo astva viil Kreutzwaldi
provva ja tõsõ majalidsõ. Aolõ
umatsit tundit avitas luvva duo
Meelis & Katrin, kelle ette-
kandõn saa kuulda Koidula
sõnno pääle luuduid laulõ.

«Pallo olõnõs tuust, kuis

kaeja-kullõja ütän tulõ,» luut
Hollo Aimi vallalidsõ meelega
päältkaejidõ pääle. Kimmāle
om uuta umajago kotusõ pääl
luumist ja seo piäs kah pää-
vā õnnõ põnõvambas tegemä.
Kiräinemiisi sündmüsele vääril-
lidselt om valla raamadulaat.

UL

XXVII EESTI RAHVAMUUSIGATÜÜTLÜISI FESTIVAL

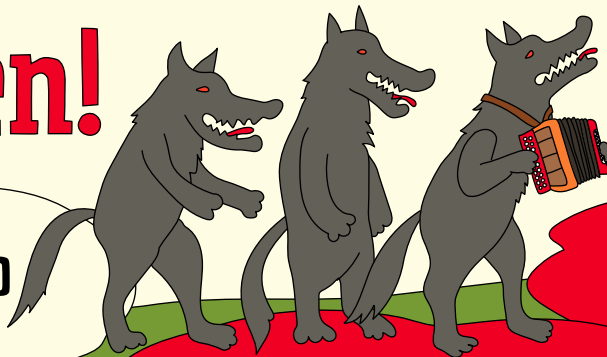
14. – 15. AUGUSTIL

Trehväme Moosten!

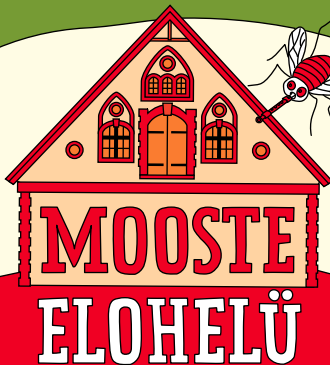
Duo Ruut ja
Eesti Rahvusmeeskoor

MandoTrio

Keelepeksjad

Suur võigõluskontsõrt
puulpäävā

Teedüs ja piledi:
www.moostefolk.ee

M Ä R G O T U S

Eesti ots presidenti

Timahavadsõ põimukuu tunnisõna omma nigu iks «kurgi ja tomadi», «pihlamafa», miä võtva joba värmi ja ajasõ koolilatsõ ja oppaja herevile, ja «Kaika suvõülikuul», a üle mõnõ ao ka «presidendivalimisõ».

Kõik tahtva Eestile hääd presidenti. A määne om hää president? Kas hää president om sääne, kiä mõist mõtõlda nigu ma? Vai sääne, kiä uma sündsä mõovõimu ja suurõmõõduliidsi tiidmiisiga näütäs mullõ ette, kuis tulõs mõtõlda? Kimmäle loodõtas, et üts õigõ president om helkajä inemine ja tähtsä ütenskõnõlõja maailma tõisi presidente siän. Et kiäki ei piäsi haardma pääst: midä tä sääil vällämaal kül jälki kokko ladraś?! Ja kodo-maal om tä üttemuudu mõistja nii tüülise ja tiidläse ku ka oppaja ja opilasõ jaos. Et ei piäsi kuuldma pahamiilt, mis eelevandi-luust tornist president jälki alla ummi inemiisi pääle kaes.

Kas üte inemise kaal ülepää lupa käändä pääd üttemuudu nii kavvõlõ silmäpiiri taadõ ku tarõnukka kaemisõs? Vastussõ saami viie aasta joosul, ku seo sügüse kõik häste lätt. Niimuudu mõtõldõn ja presidendikandidaatõ nimmi kaiõn ei mõistaki muud luuta, ku vast iks om välläüteldüide siän vai viil koskil vafol sääne eesti inemine, kiä tulõ seo võimadu ülesandõga toimõ.

KABUNA KAILE
Uma Lehe suvõtoimõndaja

UMƏ LEHT

Tulõ vällä egä katõ nädäli takast neläpäävä.

Toimõndusõ aadrõs: Tartu 48, 65609, Võro liin

E-post: info@umaleht.ee, tel 78 222 21

Kodoleht: umaleht.ee

Molovihk: facebook.com/umaleht

Päätoimõndaja: Jan Rahman, tel 56 922 841
jan@umaleht.ee

Abitoimõndaja: Kaile Kabun, info@umaleht.ee

Keeletoimõndaja: Laivi Org, laivior@gmail.com

Latsinuka toimõndaja: Mariko Faster,
latsinukk@umaleht.ee

Uma Lehe toimõndusõ kolleegium:

Tiia Allas, Külli Eichenbaum,
Aapo Ilves, Kaido Kama,
Ülle Kauksi, Rainer Kuuba,
Evar Saar.

Välläandja: SA Kultuurileht, kl.ee

Tellmine: AS Õhtuleht Kirjastus, tellimine.ee, tel 617 7717

Kae, miä üteli!

«Olõ eläni tiidmisega, et parõmb elo om üteliisi ka inemiseväärilidsemb ja progress pidäni liikma tävvüse poolõ. Vai löüd keski, et saia surma kivihüitemassina asõmõl taivast sadava drooniga om progress?»

KELBÄ HEIKI (Mofovihun)

Kaemi üle ola tagasi

Pikaaolinõ kuulmeistre
SÄINASTI ENE, kiä om muil ainidõ
siän opanu aoluku kah, tulõtas
milde sündmüisi aost, ku Eesti
vahtsõst esisaisvas sai.

1991. aasta põimukuu riigipüüdmine

1991. aasta 19. põimukuu päiv olf iispäiv. Hummogu kell neli saaf TASS (Nõvvukogo Liidu teedüstallitus) sõnomi, et riigipääl Gorbatšovi Mihhailil om tervüs halvas länni ni võimu võtt üle eräkõrralinõ juhtkogo. Kellä kuvvõst anti Kesktelevisioonih teedä, et Gorbatšov om ammõtist maaha võetu, pääle tuud naksi kõik raadio ja telekanali mängmä «Luiki järve» muusikat.

Moskvah tulli tähtsämbide huunidõ mano sõamehe, soomusmassina ja tangi.

Eestihte jõudse tiidmine riigipüüdmisest kell 6, ku raadio hummogudsõ tüütäjä anni sõnomi edesi Eesti valitsusõlõ ja Tuumpääle. Kell 7 sai Eesti rahvas kah raadiouudissidõ kaudu sündmüisist tiidä.

Valitsus ja ülembnõvvokogo hõiksi pia ammõtlilikult vällä, et kõik riigipüürdjide otsussõ ja eräkõrralinõ saisukõrd omma Eestimaal vasta säädüst ja noid ei täüdetä.

Hummogu anti Moskvast Pihkva 76. kaardiväe õhudessantdiviisile kõrraldus Taľna poolõ liiku. Tuu pääle nõstõti Kodokaitõs ja Kaitsõliidu valmisolõmist. Tuumpääle tuudi suurõ kivi ja tsimmen-dist plokki, et soomusmassina ei saassi edesi sõita. Eräle kaitsmisõ ala võeti Taľna teletorn, telemaja ja raadiomaja. Sääil panti valmis tehnikaga, et sekä ründäjäde raadiosidet ni hoita tagavarasaatidõga uma helü eetrih. Priitahtligu saisi mitmõl pääväl noidõ huunidõ man ja olli valmis vasta nakkama.

Pääle lõunat olf Pihkvah väe-

jago valmis säetü ja nakaś Eesti piiri poolõ liikma. 14.45 tekķ Eesti Komitee raadioh ülembnõvvokogolõ üleskutsmisõ saia kokko ja arota Eesti esisaisvas saamist. Ülembnõvvokogo vai nn Rahvarindõ teksti perrä taheti hõigada vällä vahtsõnõ riiki ja naada toolõ tunnustust otsma. Eesti Komitee saiskusotus olf, et piät vana Eesti Vabariigi vahtsõst tegemä. Pääle lõunat saadigi Tuumpääl kokko, a 19. põimukuu viil ülele meelee es jõuta. Ku mehe istsõva õdaku ülembnõvvokogo puhvetih ja arvssi, et om viil varra ja massa-i Moskvat tsuski, naksi kolm naist otsusõ teksti ümbre tegemä. Lauristini Marju, Hänni Liia ja Endre Sirje aviti miihil järgmädsel pääväl kokkolep-miseni jõuda. Muutusõ tõi tuu kah, ku Rüütli Arnold üteli, et tä kirotas ala õnnõ noilõ tekstele, millele omma Eesti Kongressi liikmõ kah allkirä andnu.

Pihkva väejago jõudsõ üle piiri 19. põimukuu õdagu pääle katsat. Luhamaa ja Murati piiripunkti hoitsõ piirivalja

Timahavadsõ Kaika suvõ-ülikooli matkapäävä rektri om Navilt peri aoluutudõng Timmi Talis. Matkapäiv tulõ 15. põimukuu Navi külan Padari Ivari küünü all. Uma Leht tege no Talisõga lähkumbält tutvust.

Kuis sul lätt?

Peris häste. Ülikuul sai läbi, nüüd tulõva vahtsõ seigelüse. Lää opma vällämaalõ, Austriahe Kesk-Euruupa ülikuuli. Opi edesi aoluku ja egäsugusit põ-nõvit projekte om kah käsil.

Mille sa läät?

Ma ei tiiaķi täpsele. Mul omma sääil mõnõ sõbra iin, kiä sooviti tuud kotust. Aoluu-teemä, midä päämidselt uuri, om Hummogu-Rooma riiki. Olõ kuulnu, et sääil om pallo häid oppajit, kiä samma asja uurva. Taha iks maailma kah nätä. Ku är käü, om hää perän tagasi tulla.

Kiä sa olõt?

Ma esi mõtlõ kah tuu pääle peris pallo. Täpsele viil ei tiia, ma viil otsi tuud. A mõnõ asä iks omma kimmä. Tuu, et ma olõ võrokõnõ. Arva, et nüüd või üldä, et ma olõ aoluulanõ kah, selle et bakalaurõusõkraat om käen. Lisas miildüs mullõ üteldä, et olõ maakas.

Määne om su kõüdüs Naviga?

Ma olõ terve elo tan eläni. Piä seod kotust iks umas kodos, esiki ku viimäde katõsa aastat olõ olnu Tartun.

Midä sa arvat tuust, et timahavvanõ Kaika suvõülikooli matkapäiv om Navil?

Mul om väega hää miil, et seo om Navil. Ku Saarõ Hipp tekķ mullõ pakmisõ olla suvõülikooli rektri, olli õkvalt nõun. Arva, et Navi om Võromaal väega tähtsä ja vana kotus. Mullõ miildüs mõtõ, et egä kõrd om suvõülikuul esi paigan. Kuna seo om Võro-lähküne kotus, sõs looda, et tulõ pallo inemiisi.

Üts põhjus, mille Navi matkapäävä kotussõs valiti,

RAHMANI ELO PILT

Timmi Talis.

olf seo, et siist om peri pallo tunnõtuud inemiisi. Mis sa arvat, mille omma pallo siist kandist peri inemise nii kavvõlõ jõudnu?

Ma olõ mõtõlnu kül tuu pääle, a ei tiiaķi, mis tuu om. Või-olla om tan määnegi paigavaim. Lisas inemise, kiä siin eläse. Vaihõpääil tundu kül, et kogokundlik kokkokäumine lagonõs är, a parhilla paistus jälki, et inemise omma naanu rohkõmb kuun käümä.

Olõ veidü Navi aoluku kah kaenu: varramba om kah olnu pallo säänest ütistüüd ja sündmüisi. Olõ kõgõ rohkõmb uurnu uma vanavanavana-essä, kiä olf Navi koolijuht ja külakogokunna heng. Timä aol 1920.–1930. aastil olf siin väega pallo seltse: raamadukogo, pillimiihi, koorilaulu, näütemängu ja põllumajandusõga kõüdedü seldsi. Mäleh-tä latsõiäst suuri jaanitulli ja spordivõigõluisi. Täambädsel aol om ütenukun tegemine iks viil alalõ.

Määne olf su latsõpõlv Navil?

Mu esäl ja vanaesäl om talo. Suvildõ tetti hainapallõ. Mi külälatsiga iks mängsemi näide pääl ja lahkõsõmi näid är kah, ja tuust tulf pahandus. Külä pääl sai iks pallo mängi-

tüs ummi sõpruga, vaihõpääil tulli sõbra mõnõst naabri-küläst, näütüses Tagaküläst. Viil üts mälehtüs om tuust, ku president Rüütli Arnold käve Navil ja pandsõ seldsimajalõ nukakivi. Ja iks nuu jaanitulõ, miä tõiva siia küllä tunnõtuusi esinejit.

Kuis nuuri inemiisiga parhilla Navil om? Om näid tan iks alalõ?

Siia omma tulnu vahtsõ noorõ perekunna. Mu-vannudsõ omma kahus suurõmbalt jaolt är lännü. Küläinemiisi arv om iks saa ümbre püsünü. A looda, et nuu, kiä omma lännü, tulõva tagasi. Ma esi taha kah iks tagasi tulla. Mullõ Navi väega miildüs. Lisas Haanimaa, kost mu juurõ periselt peri omma. Ülepää om Võromaa mu jaos kõgõ ilosamb kotus – nii luidusõ, paigavaimu ku inemiisi poolõst. Tan kandin omma kõik uma inemise. Tunnõt näid vai ei, omma säändse lämmä hengega ja hään mõtõn lihtsä inemise.

Ku tihtsäle sa esi siia kanti trehvät?

Ku ma alosti ülikoolin käümist, sõs käve pia egä nätal. A viimätsel aastagal olf veidü

rassõmb, olf pallo opmist ja sõs jõudsõ siia umbõs kõrra kuun. Suvõl taha olla iks nii pallo, ku saa. Nii paiga ku uma perre peräst.

Sa olõt suvõülikooli matka juht kah. Kohe plaanit inemiisi viia? Määndse omma esierälidsembä kotussõ?

Plaani tetä tsiiro tan külä-keskusõ ümbre ni kõnõlda veidü külä aoluust. Olõ uurnu edimäst esisaismisaigu, tuust mõista veidü rohkõmb kõnõlda. A ma ei kõnõlõ õnnõ aoluust, a täambädsest pääväst kah, midä tan tetäs ja kuis ma esi olõ seo kandiga kõüdet. Looda, et matkal om viil inemiisi, kiä tan eläse vai omma siist peri, ja nimä kah kõnõlõsõ ummist mälehtüisist ja tiidmiisist, nii et ei tulõ sääne monoloog, a iks ütime kõnõlõminõ.

Mu jaos om huvitav kotus näütüses Silmäläte, minkast pallo ei tiia, vai ku esiki tiidvä, ei mõtlõ tuu pääle nii pallo. Seol lätel om rahvaperimüsen tähtsä kotus silmi ravimisõl. Viil ei tiia pallo, et Navi külä om nigu katõn jaon. Liina lähkül omma viil maja, seod kutasut suvilarajoonis, a seo om iks Navi külä osa. Kuiki toda om joba veidü proovitu, võinu tulõvikun säälsit inemiisi viil rohkõmb külä tegemiisi mano haarda. Suvilarajooni mi matkatõn ei jõvva, a looda, et tuu nuka inemise tulõva kah matkapääväle.

Midä sa timahavvatsõlt suvõülikooli matkapäävält oodat?

Kõgõ inämb looda, et Navi külä inemise ossa saama tulnu. Paistus, et tulõva põnõva ettekandõ kah, tuuperäst tasus iks kohalõ tulla.

Mis om su sõnnom noorõlõ inemisele?

Võromaa noorõlõ soovi, õt olõs iks julgust võro kiilt kõnõlda noidõga, kiä seod kiilt viil mõistva. Üteliisi kutsu näid sakõmbidõ umma kodokanti kaema.

Küsse RAHMANI ELO

sissetükjide liikmise kotsilõ. Nii saadi tiidä, et tuu pikk joro jäi joba Võromaal sakõhe saisma, jahutõdi moodoriid ni säeti massinit.

Pikemb saismisõ olf Tartomaal Raadi kandih, kost üüse liiguti edesi ja 20. põimukuu hummogus jõuti Taľna ala. Säält liiguti õdagupoolõ teletorni mano. Priitahtligu olli kogonu ümbre raadio- ja telemaja ni teletorni.

20. põimukuu jakku Tuumpääl kõnõlusõ, et valmis saia tekst «Otsus Eesti riiklikust iseseisvusest», miä pidi saisma Eesti Vabariigi õigusõlidsõl järepeidevusel. Tuud papõrd kaeti üle viil terve päiv.

Ülembnõvvokogoh olf sõs 30 mittekodanikku kah. Õdagu olf Vabahusõ platsi pääl Rahvarindõ kogonõminõ, koh rahvas nõudsõ uma riigi välläkuulutamist. Tuousama aig istsõ ülembnõvvokogo jo kuuh, a pääväkõrrah olf muid punktõ kah. Esisaisvusõ taastamisõ otsus tetti kell 23.02. Puulthelü andsõ 69 saadikut 105-st.

21. põimukuu nakaś sõavägi kell neli vasta hummogut teletorni ründämä, alomidsõ korusõ võeti kõrraga üle ja kästi elektrivuul vällä lülitä. Telesaatidõ edesiandminõ jäi poolõlõ, raadio tüüf edesi. Edesi tüüf 22. kõrra ülekaandõkeskus kah, miä olf kimmä raudussõ takah. Nuu ussõ olli sinnä ehitet jo pääle vahtsõaastakuul olnut Vilniusõ ja Riia teletorni ründämist. Sinnä olf viidü sõõgitagavara ja olti valmis saatõjaama lõpuni kaitsma. Säält sai Soomõ kaudu maailmalõ tiidä anda, mis Eestimaal sünnüs.

Päivä nakaś Kesktelevisiooni ja Soomõ kaudu tulõma uudisist, et Moskvah om riigipüüdmine läbi, a sõaväläse es usu edimält tuud. Pääministri Savisaarõ Edgar tulf teletorni mano ründäjäde juhiga läbi kõnõlõma. Tuuga võidõti aigu, nika ku teedüs Moskvast ründäjäle kah peräle jõudsõ. Pääle lõunat latsi sõamassina är nii teletorni mant ku Taľnast.

Riigipüüdmine olf läbi ja Eesti Vabariik vahtsõst vällä hõigatu.

Kõtupisiläisiga tasakaalu otsman

KABUNA KAILE

Rõugõn üten vahtsõ vällä-nägemise saanu vanan huunõn, mille aolugu lätt tagasi 19. aastagasatta, saava nüüd kokko tiidüs ja luudus: Piho Kadri ja Kail tegevä sääl helle-verevät juuki Ferla, mille seen om hulga häid elosit pisiläisi (eesti k bakterid), kiä avitasõ siitmise kõrda säädi. Lubahusõ takan om kuuntüü mitmõ tiidüs- ja arõndusasotusõga.

Ferla sündumise takan kümme aastat tagasi oll' inne-kõkkõ keemiguharidusõga Kadri huvi hapõndamisõ ehk fermentiirmise vasta, a umma tõistpuult, tippsportlasõ tiid käünü Kailu es olõ täl rassõ üten haarda. Edimäلت toimõndõdi Võromaal Kiidil Kailu esä Piho Aigari valduisin, a seo aasta sai Rõugõn valmis eräle tuut-mishuunõ. Retsepti timmine om võtnu kah umajagu aigu, seo asä man oll' abis Tařna tehniõgäilikooli söõgitiidläne emeritprofesri Voki Raivo.

Valla seleten om Ferla hapõndõt kõõgivilä- ja mafa-juuk, mille sisse om pantu musttuhandit kasulidsi pisiläsetüvvi. Ku alosainõ pörknas, kapstas, piit ja palohka tulõva Võromaalt ja hää vesi tatsamast Rõugõst, sis tegüsä pisiläsetüve tuvvas Taanist. Kokko saa tervüsejuuk, miä tugõ kõtu mikrobioomi.

Miä tuu om? «Mikrobioom om elosidõ organismõ kogo, miä toimõndas mi kihäga sümbioosin,» and Kadri tiidüslidsembä seletüse. Valla kõõõpäält söõvä mi kõtun süüki pisiläse ja tuutva sis mi jaos tähtsit ainit, miä mõotasõ kõkkõ – ainõvaihtust, energiätasõt, tõvõkimmüst (*immuunsus*), ajo tüüd, esiki mi tujosit ja mõtlõmist. Kokkovõtõn organismi tasakaalun püsümist. «Tähtsä om, et soolikin toimõndas häste pallo pisiläisi liike – midä inämb, toda parõmb. Ülemäst piiri ei olõ,» ütles Kadri.

KABUNA KAILE PILT

Kail ja Kadri Piho kõnõli umast ettevõtmisõst ja paksõ Ferla juukõ maitsa ka hainakuul Rõugõ küläülikoolin.

Võromaal hüvvüse kesken

Ku ütelt puult om Ferla andnu luujilõ tervüsetukõ ja tiidmisi ettevõtlusõn, sis tõsõlt puult om tä mõotanu noorõ perre Võromaalõ jäämist. Ferlal om luudusõga kimmäs kõüdüs ja luudust Võromaal viil jakkus. Kadri ja Kail pagõsi päälinast är koroonaol, sis kül tundu viil, et aotlidsõlt, a nüüd om perrel Haani suusaratu kõrval uma elämine ja sääl kasuman kats tütärd. «Ma ei tunnõ tan millestki puudust. Luudus and meelerahhu ja Võrol omma kõik teenüsse olõman. Must om saanu järest suurõmb aiahuvinõ ja korilusõ sõbõr. Minno huvitasõ kasvo, ja mittõ õnnõ ravihaina, a kõik, midä saa söõgi sisse panda,» ütles Tařnan üles kasunu Kadri ja tähendäs viil süäpõhast mano: «Maa-elon om nii pallo hüvvüst.»

Timä elon omma olnu tõtõst

peris äkilidse käändmise: kooni 26. eloaastani oll' tä varietitandsja ja seo kõrvalt tüüf keemiä-laborin ja no om üten mehega paari palgatüülisega ettevõttõ umanik ja kõrraldas *start-up*-ilman äriprogrammõ. Siski, ku latsõ suurõmbas saava, taht tä löüüdä Võrol kotusõ, kohe huvilidsõ saanu salsatandsmisõs kokko tulla. Seeni saa kõik elo tandu seen olnu Kadri üten mehe perrega hindä jaos vahtsõt aoviidüst suusasõitu tetä.

Korõmbalõ ja kavvõmbalõ

Ku Ferla mano tagasi tulla, sis ei olõ tan kah paigalsaimist pelädä. Arõndustüüd saa tetä viil pallo. Umas pulmapääväs tekk paarirahvas Kadri ja Kail vabarnamekiga Ferla joogi. Nüüd sügüse tuldus Kailu sõnno perrä vällä serbähüsega, kohe om mano pantu kiblukit, mõroritkast ja tsillit. «Seo juuk

tõmbas elo sisse,» ütles Kail vahtsõ pruuvmisõ kittüses.

Ferlal lätt peris kinäste: müügikotussit ja teljit om üle Eesti ja kavvõmbalgi, hääd vastakajja tulõ kah. «Midägi kätte ei olõ jäänü,» kinnütäs Kail parhillast edenemist. Joo-gil om Uma Meki märgüs kah. A mõttit om viil. Kõõgiviläjääkest, miä joogi tegemisel perrä jääse, om plaanin naada tege-

mä krõpsõ. Proovi omma tettü ja tulõmi omma väega hää, a turulõ tuuminõ sais aopuudusõ takan. Viil om peetü plaani panda kasulidsõ pisiläse sokolaadi sisse. «Sääl om näil hää olõminõ,» naard Kadri, selle et kakaorasõv avitas pisiläisil elon püssü ja näide katõ meki piässi kah häste kokko pasma. Nii et om ruumi kül hüvvüst Võromaal viil mano kasvata.

Küläülikuul Rõugõ vallon. Rõugõ vallon om tiidmiisihuviliidsil olnu üts põnnõv suvi. Vallavanõmb Vahteri Briti iistvõtmisõl om piimäkuu keskaigast pääle tüütänü tõsõpäivilde küläülikuul, kon om kõnõldu testamendi tegemisest kooni kurkõ purki pandmisõni. Kullõjit om olnu muidoki kavvõmbalt kah ku kodo-vallast. Üte teemaõdagu täutse Piho Kadri ja Kail, kõnõldõn kõtupisiläisi tüüst.

Rõugõ küläülikuul toimõndas joba kuvvõndat huaaigu. Seo suvõ viimätsel ülikooliõdagul 11. põimukuul kõnõl Kivistigu Mati Vahtsõ-Saalusõ veinitalon, kuis lätt Eesti jõõvähäl.

Priinime lugu

Rubriigin kõnõldas perekunnanimmi periolõmisõst ja tähendüsest.

Tilgar ja Tilger

Nimme *Tilgar* kand Eestin 44 inemist. Seo panti Rāpinā kihlkunna Jõõperä külän Tilga Jaani poigõ Jakobi, Andso ja Peedo perrile. Kon täpsä-le Tilga talu 1820. aastil oll', tuu olõ-i selge. Põha-Rāpinā talunime muutuva tuu per-rä, kuis kutsuti elānikke. 20. aastagasaal kutsuti Tilga talus ütte tallu külä põhaosan, tuud tallu tunnõtas ka Pärtüse nimega, elānike nimi olle-gi Tilgar.

Varahampa, näütüses 1688. aastagal omma Tilga (*Tilcka*) lisanimega peremehe elānū Kõnnu ja Naha külän. Nahal

elli ka joba 1627. aastagal *Tilcka Hannss*.

Nimme *Tilger* kand Ees-tin 11 inemist. Seo nimi panti Urvastõ kihlkunna Järvere mõisan Mäekülä Tilgo talun Tilgo Saamuli perrätulõjilõ. Tan pruugiti mitman talun just *er*-lõppu, näütüses Pardsi talun *Parder*, Tati talun *Tatter* ja tõdsõ. Tilgo talu nimega või kokku kävvü üts hulga vanõmb tõistsugumanõ nimekuju, 1638 tühä talu nimi *Tuleke Pustus*.

Tilgari nimest om Eesti perekunnanimeramaadu käsikirān kirutanu Uibo Udo. Talupoja lisanimi Tilga tulõ inämbäste vanast mehenimest Tilk, umastavan Tilga vai Tilgo.

Tiilik om üts tuu nime vanõmb ja veidemb kulunu varjants. Praktikan om ette tulnu Tilga segiminemist edenimega Tilss, umastavan Tilsi vai Tilso, miä põhilidselt võisi olla tõist peritollu.

Edenimi Tilk oll' Võromaal tavalinõ 16. aastagasaal, näütüses 1561 Haanin *Тилькъ Иголовъ сынъ*, 1563 sama miis ku *Телкъ Иголовъ*. Seo eesti nime alusnimi om alamsaksa Thielecke, vanõmbal kujul mõnikõrd kirja pant ka ku *Tyliken*. Tuu *-ken* sääl nimen om alamsaksa hellitüslüide. Ilma *ken*-liitel-dä saksa edenime omma *Till*, *Thiel*, *Thilo* ja tõdsõ. Kõik naa omma vana saksa kutsmis-nime, miä sisaldasõ germaani nimeelementi *thiad* vai *diot*, nii nigu näütüses tävvelidse katõosalidsõ kujuga germaani nimi Dietrich.

Tilgari nimme perekunnanimmi eestistämisel vällä es vahetõda. A Tilgeri asõmalõ võeti vähä muudõt nimi Tilgre ja vahtsõ nime Helimets ni Jugandi.

SAARÕ EVAR

Sepäpoissõ luumistüü näütüsel. Kooni rehekuu tõsõ poolõni saa Võromaa muusõumin kaia Eesti seppi tõie näütüst. Välān om ligi 20 sepä tüü parhillatsõst aost ja aastidõ takast.

Nätä saa nii tarbõasju, ehtit ku ka kunstkäsitüüd. Pääle tõie omma üleväl fotoplakadi, miä näütäse sepätüüd viimädsõ poolõ aastagasaaseest. Pilte pääl näge tõid, miä ei olõ kunagi näütüsele jõudnu ja millest kõkkõ ei olõ inämb alalõgi. Nii vägevät sepätüü ülekaehus-näütüst ei olõ Võrol varramba olnu. Näütüse kokkosäädja om kuun Võromaa muusõumiga Eesti seppi ütüsüs.

KABUNA KAILE jutt ja pilt

Tundõ läbi elo

Uma Lehe kiräsaatja URMI AILI om kirja pandnu, määndse tundõ inemisel elotii pääl ette tulla võiva, ja tuu noidõ kotsilõ näütit elost.

7. Kooliüledse tundõ

Nuuril, kes jo kuramiirmise iān, teküs hulk säändsit tundmuisi, millega ei mõistõta midägi pääle naada, selle et elokogõmust viil ei olõ. Ku mõnõlõ nakkaski kiāki miildümä, sis tulõ küsümüs, kuis tuust tõdsõlõ tiidä anda. Ku olõt väega häbendelejä ja jäät kavvas mõtlõma, tulõ tõnõ, nii-üteldä konkurent, kes om julgõmb ummi tundit vällä ütlemä. Nii või minnä, et su tundõ jääse vällä ütlemäldä ja ei olõ inämb luustuski, selle et tundmuisi objekt om leüdnü joba tõsõ.

Ku ummi tundit jäl väega tormilidsõlt vällä kävvü, võit tõsõ inemise nii är hiidütä, et saat eitävä vastussõ ja ei julgu-gi inämb pruuvü.

Näide elost

Üten külān ellivä nuurmiis ja timäst noorõmb tütärlats. Nä sõitsõva egä päiv üten bussiga liina. Nuurmiis ülikuuli ja tütärlats keskkuuli. Nuurmehele tütärlats väega miildü, a tä oll' nii häbendelejä, et es julgu kuigi juttu alosta. Tütärlatsõl olliva kah sügäväl süāmen mõistligu mehe vasta tundõ, a tä uutsõ edimäst sammu mehe puult.

Tütärlats lõpõt keskkuoli, lāts tehnikummi edesi opma ja nuurmiist nii tihtsähe ināmb es näe. Tütärlatsõ ello tulliva vahtsõ tutvusõ ja sõbra. Ja varsti lātski tä är mehele. A nuurmiis jäi elo lõpuni ütsindä ja tütärlast takan ikma.

8. Katõssatõist

Kes nuurist ei oodassi, et saasi 18 ja naata ummõtõ suurõ inemise ello elämä. Edimäلت muidoki vanõmbidõga üten. Sis olõssi mõnõgi kiildmise pääle hää üteldä, et ma olõ jo suur inemine ja tiia esi, mis tii. Vanõmbilõ tuu vastus väega ei miildü, selle et latsõ, ka täüskasunu iān, jääse näide jaos õks latsis. Egä imä taht edesi kanaimäs jäiä ja kõik latsõ, nii suurõ ku väiku, uma siiva ala kokko kořada. Sis ei saa kiāki latsilõ liiga tetä.

Näide elost

Ku nuurmiis olle 17aastanõ, sis ütēl tä kõgõ koton, et nigu tä 18 saa, nii lätt kotost mine-mä. A ku 18 kätte jõudsõ, es lää tä kohegi. Sai esi kah arvo, et kõgõ parõmb ja odavam om koton ellä. Ei olõ vaia söõgi iist murõhta ja massõ massa. Ku kulutusõ omma nii suurõ, sis ei saa jo edesi oppi.

Kooli saiva läbi ja iks elli tä koton. Ja olõs vast kodo jää-nüki, ku ei olõs leüdnü hindäle pruuti. Katõkõistõ minti sis iks uma elo pääle. A nuurmiis oll' sis joba 26aastanõ.

URMI AILI
Lugu lätt edesi

Tsaeravvaga angõrja püüdmine

HILLEPI EINAR

Kalla püüdas õngõga, võr-guga, kuuritsaga. A kas tsia-kardokidõ tampmisõs ette nättü tsaeraud om kalapüüd-misriist? Om iks, ku midägi muud olõ-i võtta, a kala tulõ kätte saia. Kuis tuu niimuudu juhtu? Õkva seletä.

Aastit tagasi tetti meile maalõ järv. Suur traktor Joss tsungsõ paar päiva. Kuursõ likõ niidü päält, kost oja läbi juussõ, kamara, mulla ja mudakoorigu kokko. Tuu suvi olf põvvanõ, oja är kuio-nu. Selle sai tuu tüü ette võt-ta. Traktori lindijälgi olf viil mitu aastat takkaperrä nätä, ku korgõmba mäe otsast jär-ve poolõ kait.

Edimält olf järv matal. Vii kokkosaamisõs kullu tükk aigu, põhah olf egäsugu-maidsi roikit ja juurikit. Et kipõmbalõ naabrimehe mano saia, tetti katõ kaldõ vaihõlõ pakkõ pääle väikene purrõ. Lätsemi ütspäiv esäle abis tulnu meistrimehega säält üle, ku äkki nakaš purdõ päält kaiõn midägi tõist-sugumast silmä. Edimält imehtimi, kuis saa üts roigas nii andsakahe kõvvõr olla. Ei olõ nigu peris juurikas... Sis kaimi, et ei olõki roigas, midägi tan jo liigutas, nigu lõpussõ olõssi. Vai kurja, taa om vist angõrjas! Om hinnäst pääväpaistõhe läm-mistämä unõhtanu. Ja õkva purdõ kõrval. Jämme ja pikk.

REIMANNI HILDEGARDI TSEHKENDÜS

Ku peräh kaldõ pääl pilti teti, sis olf pikemp poiskõsõst, kes olõ-i viil kuuli jõudnu. Kaalu üle kilo.

No arvada mõtlõsõ kõik joba, et seo om üts paras kalamehejutt. Kiä taht, tuu usk, kiä ei taha, ei usu. A meil tultf usku ummi silmi ja kipõlt midägi tetä. Kahv olf õnnõs olõmah, a muid riistu joht mitte. Ainumanõ, miä päähä karaš, olf tsaeraud. Et lõõmi kalalõ pääle ja panõmi kahva kah õkva hanna mano. Lätški

õnnõs, peesütäjä ai hinnäst esi kahva, ku nüpeldämä naksimi.

Ku kahvah kala kaldõ pääl, tulli tetä järgmäde sammu. No muidogi kala är puhasta ja suitsu panda. Õnnõs olf tuul tõõsõl puul järve naabrimehel vana savvusann olõmah. Panti tuu sis küttümä, tegemist olf terve päiv. Vaihõpääll olf tõi-sigi mihi nigu kärbläisi mano tulnu. Ja koh mitu miist kuuh, ega sääll suu kah kuivas ei jää. Jämme ja rasvanõ kala taht jo kõrdapite vedelä seeh olla,

sääll, kost tä kunagi tulnu om.

Maik om aastidõga meelest är lannü, a mälestüst saa-i kiäki pääst är vinnada. Hää-se angõrja, hääse tsiapahast tsia ja tsialõ süüki piinüs tegijä tsaeravva. Tuust kõgõst om hallõ, selle et niimuudu on vähämp eloliidsi juhtumiisi, midä hää miilde tulõta ja tõi-silõ kõnõlda. Kiä taht, tuu usk, kiä ei taha, ei usu, mis sääll iks. Las sis mõtlõs midägi väl-lä, lätt Vällämäele ja veerütäs hinnäst kasvai alla.

Lugu hindäst ja latsõlatsõst

Mul om kats tütärd ja kolm latsõlast ja ma olõ katõkõrd-nõ puruvanaimä. Esites tulõva miilde luu poissõga, kes omma väega hää ütlemisega õkva inne kuuli minekit, ku tulõ olla vanaimä puul maal.

Võti purgi soolaviiga ja ütli, et läämi kardokanurmõ mardikit korjama. Mis tüü tuu kül om, küsse poisi, selle et es olõ säänest asja tennü. Seleti, et koloraado-mardik süü kardokalehe är ja kartol ei kasu. Sai ma sõs koloraado kätte ja näütsi, et

korjat är ja tsuskat siia purki, sis tä koolõs är. Poiskõnõ vaht-sõ mullõ otsa ja ütelf, et nii illos nimi om pantu – koloraado.

Korssimi edesi ja ma näi joba tõukõ kah. Ütli poisilõ, et võtku tõugu kah lehe päält ja panku purki. Taa tege kah kartolilõ kurja. Poiss ütelf, et «tõuk» om kül jälle nimi ja naa tõugu omma pehme kah. Ma ütli, et naa omma nigu palohka, verevä.

Ollimi sõs tarõn ja noorõmp latsõlats iks tahtsõ, et vanaimä tedä põlvõ pääle võtassi, upatasi ja mölläsi timäga. A kavva sa jõvvat näidega mölläda: võti sõs latsõ kanglihe

ja ütli, et püsügü ummõtõgi paigan.

Sõs vahtsõ poiskõnõ mullõ ütsisilmi otsa ja ütelf: «Vana-imä, sul om näid väega pallo.» Küsse sõs, et kas mu nägo om must vai... Ei-ei. Pühkse ma sõs käega näko ja küsse, kas sai puhtas vai. Ei-ei. Sõs ütelf poiss, et timä imäl kül ei olõ näid näo pääl. No sai ma kah arvo, midä tä mõtlõs. Ütli, et timä imä om viil nuur, a ma olõ joba vana ja neo omma kordsu. Poiss juusksõ mine-mä ja ütelf velele, et vanaimäl omma kordsu, kordsu, kordsu!

RIITSAARÕ LAINE

Maolda nali

Mõni nali om nii maolda, et aja peris naardma. Toimõndaja om üte säändse siia vällä valinu.

Kõgõ lühembä arvamisõ võigõlus

Peeti võigõlust, kiä mõist kõgõ lühkümbäle arvamist avalda. Kõgõ lühembä arvamisõ hindä kotsilõ võitsõ 80aastanõ Maali: «Innembä olf mul sille nägo ja kordsun undruk, a parhilla om vastapite.»

VIRGA ROSALIA

Parm tsuskas

Nalapildiga tsuskas ütiskunda mõnõst hellembäst kotussõst Rõugõ Rebäse külä miis VARUSTINI ANDRES, tunnõt ka nimega PARM.

Muda Mari pajatus

Lugõmisõ mõistmi-sõst ja presidendist

Ma kuuli raadiost, et osa noorõmba inemise ei mõista eesti keeleh lukõ. Vai ei saa arvo, midä lugõva. Innekõkkõ ei mõista noorõ inämb säändsit egäpäävatsit sõnno.

A ega vanõmba inemiseki saa-i kõgõst arvo. Parhilla om keerolinõ säädüisi lugõminõ. Olkõ noh, ku harilik inemine mõista-i säädüsest vällä lukõ, et vanaimä või iks latsõlatsõlõ pörknit kasvata. A ku säädüse-tegijä esi ei tiia, midä sinnä kirja om pantu, sõs omma vast

säädüse pallo keerolidsõ. Ku sa olõt näütises justiitsminist-ri vai riigikogo liigõ, sõs tulõ kõik ammõtlidsõ paprõ, mille puult kätt nõstat, iks kõrdapite läbi lukõ.

Selle piät riigikokko vai vallavolikokko valima iks säändsit inemiisi, kiä mõistva tähti ja saava loetust arvo kah. A kas president piässi esi kõiki säädüisi tundma vai avitas, ku täl omma hää nõvvoandja? Kas tuust avitas, et president miil-düs kõigilõ? Ja kas piässi miil-dümä? Vet paari nädäli peräst olõmi targõmba.

MUDA MARI

Latsilõ

Vastus saada **üte nädäli joosul** meiliaadrõssi pääle latsinukk@umaleht.ee vai postiga: Uma Leht, Tartu 48, 65609 Võro.

Vastussõ mano panõ kirja uma nimi, vannus ja kimmähe ka **postiaadrõs**.

Vastajidõ vaihõl loositas vällä võrokeelitsit välläandit.

Latsinukka tugõva Võro instituut ja Võro selts VKKF.

Minevä kõrra vastus: VAVVORNASAHVT.

Avvohinna saa JOHANSONI SANDRA (7) Karksi-Nuiast.

Täüdä' är' suvõbingo! Ku saat kokko kasvai üte ria, saada' meile tuust pilt vai lõika' ülesannõ' vällä ja saada' postiga.

Olõ käünü järven tsuklõman	Olõ söönü värskit mett	Olõ kořanu lille	Olõ ehitänü liivalossi	Olõ kaenu päävä-minekit
Olõ söönü aiamarju	Olõ käünü meren tsuklõman	Olõ nännü mehiläst vai kimalast	Olõ lugõnu tsipakõsõ raamatut	Olõ käünü reisil
Olõ kaenu vihmasato	Olõ käünü mõnõl üritusel	Olõ lännü sannast lumpi	Olõ mængnü välän	Olõ söönü värskit aiakraami
Olõ käünü muusõumin	Olõ nännü vikakaart	Olõ kaenu filmi	Olõ söönü mõtsamarju	Olõ roninu puu otsa
Olõ sõitnu rattaga	Olõ käünü matkal	Olõ söönü ijätüst	Olõ kaenu pilvi	Olõ kullõlnu tsirgulaulu

15. augustil Põlvamaal Postitii veeren

Karilatsi
VABAÕHU
LAAT

Teedüs:
POSTITEE.ee

Telli Uma Leht!

6 kuud – 10 €,
12 kuud – 20 €,
e-arvõ püsümassuleping 1 € kuun.

tellimine.ee/uma-leht,
tel 617 7717.